TEMPERAMENT TURLARI VA ULARNING INSON XULQ-ATVORI, MULOQOTI HAMDA INDIVIDUAL XUSUSIYATLARIDA NAMOYON BO‘LISHI: KLASSIK VA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Jumaxmedova Asel Joldas qizi
Nurqulova Munisa Turamurod qizi
Shermatova Feruza Istam qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Turizm Fakulteti, Xorijiy til va
adabiyoti: nemis tili yo’nalishi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24444450

ANNOTATSIYA. Ushbu tezisda temperament tushunchasining psixologik mohiyati, uning tarixiy shakllanishi va asosiy turlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, xolerik, sangvinik, melanxolik va flegmatik temperamentlarning o‘ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari, ularning stressli vaziyatlarda, shaxslararo munosabatlarda hamda kundalik hayotda namoyon bo‘lishi yoritiladi. Shuningdek, I.P. Pavlov, Jan Strelau va Mary Rothbart kabi olimlarning temperament haqidagi ilmiy qarashlari ko‘rib chiqiladi. Temperamentning tana tili, ranglar, muloqot uslubi va kasbiy faoliyat bilan bog‘liq jihatlari ham tahlil qilinadi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, tarixiy tahlil, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Natijada temperament insonning individual psixologik xususiyatlarini tushunishda muhim omil ekanligi, biroq shaxsning xulq-atvori va kasbiy muvaffaqiyatini faqat temperament bilan izohlash mumkin emasligi ta'kidlanadi.
Kalit so‘zlar: temperament, xolerik, sangvinik, melanxolik, flegmatik, shaxs, psixologik xususiyatlar, xulq-atvor, hissiyot, muloqot, kasbiy faoliyat.

АННОТАЦИЯ. В данной тезисной работе рассматриваются психологическая сущность темперамента, история его изучения и основные типы. Особое внимание уделяется особенностям холерического, сангвинического, меланхолического и флегматического темпераментов, их преимуществам и возможным трудностям, а также проявлению индивидуальных особенностей в стрессовых ситуациях, межличностных отношениях и повседневной жизни. Рассматриваются научные взгляды таких исследователей, как И. П. Павлов, Ян Стреляу и Мэри Ротбарт. Кроме того, анализируется взаимосвязь темперамента с языком тела, цветовыми классификациями, стилями общения и профессиональной деятельностью. В исследовании использованы методы анализа научной литературы, исторического анализа, сравнения и обобщения. В результате подчёркивается значение темперамента для понимания индивидуальных психологических особенностей человека, при этом отмечается, что поведение и профессиональные достижения личности не могут быть объяснены исключительно типом темперамента.
Ключевые слова: темперамент, холерик, сангвиник, меланхолик, флегматик, личность, психологические особенности, поведение, эмоции, общение, профессиональная деятельность.

ABSTRACT. This study examines the psychological nature of temperament, its historical development, and its main types. Particular attention is given to the characteristics of the choleric, sanguine, melancholic, and phlegmatic temperaments, including their strengths, potential challenges, and manifestations in stressful situations, interpersonal relationships, and everyday life. The study also explores the scientific perspectives of researchers such as Ivan Pavlov, Jan Strelau, and Mary Rothbart. Furthermore,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

it discusses the relationship between temperament, body language, colour-based classifications, communication styles, and professional activity. The research employs scientific literature review, historical analysis, comparative analysis, and generalization. The findings emphasize that temperament plays an important role in understanding individual psychological differences. However, a person's behaviour and professional success cannot be explained solely by their temperament type.

Keywords: temperament, choleric, sanguine, melancholic, phlegmatic, personality, psychological characteristics, behaviour, emotions, communication, professional activity.

KIRISH

Insonlar bir xil vaziyatda turlicha munosabat bildirishi, hissiyotlarini har xil namoyon qilishi va turli tezlikda harakat qilishi bilan bir-biridan farqlanadi. Ayrim insonlar juda faol, tezkor va tashabbuskor bo‘lsa, boshqalari vazmin, xotirjam va mulohazali bo‘ladi. Bunday individual farqlarni tushunishda temperament muhim psixologik tushunchalardan biri hisoblanadi.

Temperament — inson psixik faoliyatining dinamik xususiyatlarini, jumladan, hissiy ta’sirchanlik, faollik, reaksiya tezligi va xatti-harakatlarning o‘ziga xos sur’atini ifodalovchi individual xususiyatlar majmuasidir.

Temperamentni xarakter bilan bir xil tushunmaslik kerak. Temperament insonning qanday tezlikda va qanday hissiy munosabatda harakat qilishini ifodalasa, xarakter uning xulq-atvori, munosabatlari va hayot davomida shakllanadigan barqaror sifatlari bilan bog‘liq.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, temperamentni o‘rganish insonlarning o‘zaro munosabatlarini yaxshiroq tushunish, individual xususiyatlarni hisobga olish, nizolarning oldini olish va samarali muloqot qilishga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi — temperamentning klassik turlarini, ularning psixologik xususiyatlarini, insonning kundalik hayoti va munosabatlarida namoyon bo‘lishini hamda zamonaviy psixologiyadagi ilmiy yondashuvlarni o‘rganish.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, tarixiy tahlil, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

1. Temperament tushunchasining kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishi

Temperament haqidagi dastlabki qarashlar qadimgi Yunoniston davriga borib taqaladi. Qadimgi yunon tabibi Gippokrat inson organizmida to‘rtta asosiy suyuqlik — qon, shilliq modda, sariq safro va qora safro mavjudligi haqidagi gumoral nazariyani ilgari surgan.

Keyinchalik bu qarashlar Galen tomonidan rivojlantirilib, insonning individual xususiyatlari to‘rt xil temperament bilan bog‘langan. Natijada xolerik, sangvinik, melanxolik va flegmatik tushunchalari shakllangan [1].

Tarixiy nazariyaga ko‘ra:

1. Sangvinik — qon bilan bog‘lanib, quvnoqlik va faollikni ifodalagan.
2. Xolerik — sariq safro bilan bog‘lanib, jo‘shqinlik va tezkorlikni anglatgan.
3. Melanxolik — qora safro bilan bog‘lanib, sezgirlik va chuqur hissiy kechinmalarni ifodalagan.
4. Flegmatik — shilliq modda bilan bog‘lanib, xotirjamlik va vazminlikni bildirgan.

Shuni ta’kidlash kerakki, organizmdagi ushbu to‘rt suyuqlikning temperamentni belgilashi haqidagi qarash zamonaviy ilmiy tibbiyot tomonidan tasdiqlanmagan. Biroq tarixiy jihatdan bu nazariya insonlarning psixologik farqlarini tushuntirishga qaratilgan dastlabki tizimlardan biri bo‘lgan.

2. Temperamentning to‘rt asosiy turi va ularning psixologik xususiyatlari

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Temperament turlari insonning hissiy reaksiyalari, faolligi, qaror qabul qilishi va boshqalar bilan munosabatlarida turlicha namoyon bo‘ladi. Har bir temperamentning o‘ziga xos afzalliklari va ayrim qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari mavjud.

2.1. Xolerik temperament

Xolerik temperamentga mansub insonlar yuqori faollik, qat’iyatlilik, kuchli hissiy reaksiyalar va tezkor harakatlari bilan ajralib turadi. Ular ko‘pincha tashabbus ko‘rsatishga, yetakchilik qilishga va o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga tez erishishga intiladilar.

Afzalliklari: Xoleriklar murakkab vaziyatlarda tez qaror qabul qilishlari, mas’uliyatni o‘z zimmalariga olishlari va boshqalarga tashabbus bilan yo‘l ko‘rsatishlari mumkin. Ular vaqt cheklangan sharoitda faol harakat qilishga moyil bo‘ladilar.

Qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari: Shoshqaloqlik, sabrsizlik, kuchli hissiy reaksiyalar va ayrim hollarda boshqalarning fikrini yetarlicha tinglamaslik kuzatilishi mumkin. Agar rejalari amalga oshmasa, norozilik yoki jahldorlik kuchayishi ehtimoli bor.

Turli vaziyatlardagi munosabati: Masalan, jamoaviy ishda xolerik inson ko‘pincha rahbarlikni o‘z zimmasiga olishga intiladi. Nizo yuzaga kelganda muammoni darhol hal qilishga harakat qilishi mumkin, biroq uning keskin munosabati boshqalarda norozilik uyg‘otishi ehtimoli mavjud.

Shaxslararo munosabatlarda ular ochiq, faol va tashabbuskor bo‘lishlari mumkin. Biroq sog‘lom munosabatlarni saqlash uchun sabr qilish, boshqalarning his-tuyg‘ularini hisobga olish va o‘z hissiyotlarini nazorat qilish muhimdir.

2.2. Sangvinik temperament

Sangvinik insonlar odatda quvnoq, kirishimli, faol va yangi sharoitlarga tez moslashuvchan bo‘ladilar. Ular suhbatlashishni, yangi tanishlar orttirishni va jamoaviy faoliyatda qatnashishni yoqtiradilar.

Afzalliklari: Ijobiy kayfiyat, muloqotga kirishuvchanlik, moslashuvchanlik va yangi g‘oyalarga ochiqlik ularning muhim jihatlaridan hisoblanadi. Ular ko‘pincha jamoada ijobiy muhit yaratishga yordam beradilar.

Qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari: Ba’zan tez o‘zgaradigan qiziqishlar, diqqatni uzoq vaqt bir vazifaga qaratishda qiyinchilik va boshlagan ishlarini oxirigacha yetkazmaslik holatlari kuzatilishi mumkin.

Turli vaziyatlardagi munosabati: Yangi jamoaga kelgan sangvinik inson odatda boshqalar bilan tez tanishishga va suhbat boshlashga moyil bo‘ladi. Kutilmagan vaziyatlarda imkoniyatlarni izlashga va muammoga ijobiy tomondan qarashga harakat qilishi mumkin.

Shaxsiy munosabatlarda ular ochiqko‘ngil, samimiy va quvnoq bo‘lishlari mumkin. Biroq yaqin munosabatlarda barqarorlik va va'dalarga amal qilish ham muhim ahamiyatga ega.

2.3. Melanxolik temperament

Melanxolik temperament vakillari yuqori hissiy sezgirlik, chuqur fikrlash, kuzatuvchanlik va ehtiyotkorlik bilan tavsiflanadi. Ular voqea-hodisalarni tahlil qilishga, tafsilotlarga e’tibor berishga va qaror qabul qilishdan oldin yaxshilab o‘ylashga moyildirlar.

Afzalliklari: Mas’uliyatlilik, sezgirlik, empatiya, ijodkorlik va chuqur tahlil qilish qobiliyati ularning kuchli jihatlari bo‘lishi mumkin. Ular boshqa insonlarning hissiy holatini sezishga va muammolarga turli nuqtayi nazardan qarashga moyildirlar.

Qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari: O‘zini ortiqcha tanqid qilish, muvaffaqiyatsizlikdan xavotirlanish, qaror qabul qilishda ikkilanib qolish va tanqidni og‘ir qabul qilish holatlari uchrashi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Turli vaziyatlardagi munosabati: Masalan, muhim topshiriq berilganda melanxolik inson ishni bajarishdan oldin barcha tafsilotlarni o‘rganishga intiladi. Noaniqlik yoki keskin tanqid mavjud bo‘lgan vaziyatlarda esa ko‘proq xavotirlanishi mumkin.

Shaxsiy munosabatlarda ular chuqur hissiy bog‘liqlik, ishonch va samimiyatni qadrlashlari mumkin. Biroq xafa bo‘lganlarida o‘z his-tuyg‘ularini ochiq bildirish o‘rniga ichki kechinmalariga berilib ketishlari ehtimoli mavjud.

2.4. Flegmatik temperament

Flegmatik insonlar xotirjamlik, sabr-toqat, barqarorlik va vazminlik bilan ajralib turadilar. Ular shoshilmasdan qaror qabul qilishga, ishlarni izchil va reja asosida bajarishga moyil bo‘ladilar.

Afzalliklari: Sabr, ishonchlilik, hissiy barqarorlik, tinglash qobiliyati va uzoq muddatli vazifalarni bajarishda izchillik ularning kuchli tomonlaridir.

Qiyinchilik tug‘dirishi mumkin bo‘lgan jihatlari: Yangi sharoitlarga moslashishda ko‘proq vaqt talab qilinishi, tashabbus ko‘rsatishda sustlik va muammolarni ochiq muhokama qilishdan qochish holatlari kuzatilishi mumkin.

Turli vaziyatlardagi munosabati: Jamoada nizo yuzaga kelganda flegmatik inson vaziyatni tinchlantirishga va tomonlarni murosaga keltirishga harakat qilishi mumkin. Biroq ayrim holatlarda o‘z fikrini bildirishni kechiktirishi yoki muammoni vaqtida hal qilmasligi ehtimoli bor.

Yaqin munosabatlarda ular sadoqat, barqarorlik va ishonchni qadrlashlari mumkin. Shu bilan birga, o‘z ehtiyojlari va noroziliklarini ochiq ifodalashni o‘rganishlari muhimdir.

Umuman olganda, temperamentlarning hech biri mutlaq yaxshi yoki yomon hisoblanmaydi. Har bir tur muayyan vaziyatlarda foydali jihatlarni namoyon qilishi mumkin. Shuningdek, real hayotda bir insonda bir nechta temperamentga xos xususiyatlar turli darajada uchraydi [2; 5].

3. I.P. Pavlovning temperament haqidagi ilmiy qarashlari

Temperamentni fiziologik jihatdan tushuntirishda rus fiziologi Ivan Petrovich Pavlovning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega.

Pavlov nerv tizimining individual xususiyatlarini o‘rganib, uning faoliyatini uchta asosiy ko‘rsatkich orqali izohladi: nerv jarayonlarining kuchi, muvozanati va harakatchanligi.

Klassik fiziologik yondashuvda ushbu ko‘rsatkichlar to‘rt temperament bilan quyidagicha bog‘langan:

1. Kuchli, muvozanatli va harakatchan nerv tizimi — sangvinik.
2. Kuchli, muvozanatli va sust harakatchan nerv tizimi — flegmatik.
3. Kuchli, lekin muvozanatsiz nerv tizimi — xolerik.
4. Zaif nerv tizimi — melanxolik.

Pavlovning yondashuvi temperamentni faqat tashqi xatti-harakatlar orqali emas, balki nerv tizimining fiziologik xususiyatlari bilan bog‘liq holda tushuntirishga imkon berdi [3].

Biroq bu tasnifni barcha insonlarni qat’iy to‘rt guruhga ajratuvchi zamonaviy diagnostik tizim sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. Inson xulq-atvoriga biologik omillar bilan bir qatorda tarbiya, muhit va hayotiy tajriba ham ta’sir ko‘rsatadi.

4. Zamonaviy psixologiyada temperament va uni o‘rganish metodlari

Zamonaviy psixologiyada temperament faqat to‘rtta tayyor tip bilan cheklanmaydi. Olimlar insonlarning individual xususiyatlarini bir nechta o‘zaro bog‘liq o‘lchovlar orqali o‘rganadilar.

Amerikalik psixolog Mary Rothbart temperamentni hissiy va xulqiy reaksiyalarning individual farqlari hamda ularni boshqarish jarayonlari bilan bog‘laydi. Uning yondashuvida ijtimoiy faollik, salbiy hissiy ta’sirchanlik va o‘zini boshqarish qobiliyati muhim o‘rin tutadi [4].

Polshalik psixolog Jan Strelau tomonidan ishlab chiqilgan temperamentning regulyativ nazariyasida esa tezkorlik, perseveratsiya, sensor sezgirlik, chidamlilik, hissiy reaktivlik va faollik kabi xususiyatlar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘rganiladi. Keyinchalik ushbu metodikaning takomillashtirilgan shaklida ritmiklik xususiyati ham kiritilgan [5].

Temperamentni aniqlashda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

Kuzatish metodi — insonning turli vaziyatlardagi xatti-harakatlari va hissiy reaksiyalarini o‘rganish.

So‘rovnoma metodi — maxsus psixologik savollar orqali individual xususiyatlarni baholash.

Suhbat metodi — insonning o‘z xulq-atvori, hissiyotlari va munosabatlari haqida ma’lumot olish.

Fiziologik metodlar — nerv tizimi va ayrim organizm reaksiyalarini maxsus uskunalar yordamida o‘rganish.

Ilmiy tadqiqotlarda birgina test natijasiga tayanishdan ko‘ra, bir nechta metodni birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq hisoblanadi [5; 6].

5. Temperament va insonning kundalik hayoti

Temperament insonning ta’lim olishi, mehnat faoliyati, qaror qabul qilishi va boshqalar bilan munosabatlariga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Masalan, jamoaviy loyihada xolerik inson vazifalarni tez taqsimlashga va natijaga erishishga intilishi mumkin. Sangvinik jamoa a'zolarini muloqotga jalb qilishga va yangi g‘oyalarni ilgari surishga moyil bo‘lishi mumkin. Melanxolik topshiriqning tafsilotlarini chuqur tahlil qilishga, flegmatik esa ishning izchil va tartibli bajarilishiga yordam berishi mumkin.

Bu misollar hech bir inson muayyan vaziyatda faqat bitta usulda harakat qiladi degani emas. Ular temperamentga xos bo‘lishi mumkin bo‘lgan moyilliklarni tushuntirish uchun keltirilgan.

Temperamentni bilishning asosiy foydalaridan biri — insonning o‘z kuchli va rivojlantirilishi kerak bo‘lgan jihatlarini anglashidir. Masalan, tezkor qaror qabul qiladigan inson sabrli tinglashni, ehtiyotkor inson esa o‘z qarorlariga ishonishni rivojlantirishi mumkin.

6. Temperament, tana tili va ranglar o‘rtasidagi bog‘liqlik

Temperament insonning muloqot jarayonida ham ma’lum darajada namoyon bo‘lishi mumkin. Bunda yuz ifodalari, qo‘l harakatlari, tana holati, ovoz ohangi va gapirish tezligi kabi noverbal belgilar muhim o‘rin tutadi.

Masalan, insonning faol imo-ishoralardan foydalanishi, suhbat davomida xotirjam turishi yoki his-tuyg‘ularini yuz ifodasi orqali namoyon qilishi uning muloqot uslubi haqida ma’lum tasavvur berishi mumkin.

Biroq faqat bitta imo-ishora, yuz ifodasi yoki tana holatiga qarab insonning temperamentini aniqlash ilmiy jihatdan ishonchli hisoblanmaydi. Chunki noverbal muloqotga vaziyat, madaniyat, kayfiyat va individual tajriba ham ta’sir qiladi [7].

Bundan tashqari, ommabop psixologiyada temperament turlarini ranglar bilan bog‘lash holatlari ham uchraydi. Odatda xolerik — qizil, sangvinik — sariq, melanxolik — ko‘k, flegmatik — yashil rang bilan ifodalanadi.

Bu rangli tasnif ko‘rgazmali tushuntirish uchun qulay bo‘lishi mumkin, ammo rang tanlovi orqali insonning temperamentini aniqlash ilmiy jihatdan yetarli darajada isbotlanmagan.

Thomas Eriksonning *Surrounded by Idiots* asarida esa qizil, sariq, yashil va ko‘k ranglar boshqa bir yondashuv — DISC modeliga asoslangan. Unda qizil rang ustunlik va natijaga intilish, sariq rang ijtimoiy faollik va ta’sir ko‘rsatish, yashil rang barqarorlik va hamkorlik, ko‘k rang esa aniqlik va tahlil bilan bog‘lanadi [8].

Mazkur model kundalik muloqot uslublarini tushuntirish uchun ommalashgan. Biroq uni ilmiy jihatdan to‘liq tasdiqlangan temperament diagnostikasi deb hisoblash mumkin emas. 2026-yilda Kaisa Luoma va Ilmari Hirvonen tomonidan chop etilgan ilmiy maqolada DISC/DISA modelining nazariy asoslari va amaliy samaradorligi tanqidiy tahlil qilingan [9].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

7. Temperament va kasbiy faoliyat: kasb tanlash, jamoada ishlash va professional rivojlanish

Temperament insonning nafaqat kundalik hayoti va shaxslararo munosabatlariga, balki kasbiy faoliyatiga ham ma'lum darajada ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Ish jarayonida qaror qabul qilish, jamoada ishlash, stressli vaziyatlarga munosabat bildirish, vazifalarni rejalashtirish va mas'uliyatni bajarishda individual psixologik xususiyatlar muhim rol o‘ynaydi.

Xolerik temperamentga xos qat'iyatlilik, faollik va tashabbuskorlik loyiha boshqaruvi, tadbirkorlik va tashkilotchilik kabi faoliyatlarda foydali bo‘lishi mumkin. Bunday insonlar tezkor qaror qabul qilish va mas'uliyatni o‘z zimmasiga olishga moyil bo‘ladilar. Biroq yuqori bosimli ish sharoitida sabrsizlik va keskin munosabat nizolarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli tinglash, hamkorlik qilish va hissiyotlarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

Sangvinik temperamentga xos kirishimlilik, muloqotga ochiqlik va moslashuvchanlik o‘qituvchilik, diplomatiya, jamoatchilik bilan aloqalar va mijozlar bilan ishlash kabi yo‘nalishlarda foydali bo‘lishi mumkin. Bunday insonlar turli odamlar bilan tez aloqa o‘rnatish va jamoada ijobiy muhit yaratishga moyildirlar. Shu bilan birga, uzoq muddatli vazifalarni rejalashtirish va boshlagan ishlarini oxiriga yetkazish ko‘nikmalarini mustahkamlash ular uchun muhimdir.

Melanxolik temperament vakillarining kuzatuvchanligi, chuqur tahlil qilish qobiliyati, mas'uliyatliligi va tafsilotlarga e'tiborliligi ilmiy tadqiqot, tahririyat, dizayn, tarjima va sifat nazorati kabi faoliyatlarda foydali bo‘lishi mumkin. Ular murakkab masalalarni puxta o‘rganish va xatolarni aniqlashga moyildirlar. Biroq ortiqcha xavotirlanish yoki mukammallikka haddan tashqari intilish ish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

Flegmatik temperamentga xos sabr-toqat, barqarorlik va izchillik ma'muriy boshqaruv, rejalashtirish, hujjatlar bilan ishlash va uzoq muddatli loyihalarni muvofiqlashtirishda foydali bo‘lishi mumkin. Bunday insonlar vazifalarni tartibli bajarish va ish jarayonining barqarorligini ta'minlashga moyildirlar. Shu bilan birga, tez o‘zgaradigan sharoitlarga moslashish, tashabbus ko‘rsatish va o‘z fikrini faol ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Zamonaviy mehnat psixologiyasida kasbiy muvaffaqiyatni faqat temperament bilan izohlash to‘g‘ri deb hisoblanmaydi. 2025-yilda Jan Luca Pletzer va Loes Abrahams tomonidan e'lon qilingan ilmiy sharhda Katta beshlik (Big Five), HEXACO va boshqa shaxs xususiyatlarining kasbiy faoliyat natijalari bilan bog‘liqligi tahlil qilingan. Tadqiqotchilar, ayniqsa, mas'uliyatlilik va tartiblilik xususiyatining kasbiy natijalar bilan bog‘liqligini, shuningdek, shaxsiy xususiyatlarning ish sharoiti bilan o‘zaro ta'sirini ta'kidlaydilar [10].

Ethan Zell va Tara Lesick tomonidan 2022-yilda e'lon qilingan ilmiy tadqiqotda esa 54 ta meta-tahlil va 554 778 nafar ishtirokchi haqidagi ma'lumotlar umumlashtirilgan. Natijalarga ko‘ra, Katta beshlik modelidagi mas'uliyatlilik xususiyati umumiy faoliyat samaradorligi bilan eng kuchli bog‘liqlikni ko‘rsatgan. Biroq boshqa shaxs xususiyatlarining ta'siri ham faoliyat turiga qarab farqlanishi aniqlangan [11].

Shunday qilib, temperament kasb tanlashda hisobga olinishi mumkin bo‘lgan omillardan biri hisoblanadi, ammo u insonning kelajakdagi kasbiy yo‘lini belgilab bermaydi. Kasbiy muvaffaqiyatga bilim, malaka, qiziqish, qadriyatlar, mehnat tajribasi, motivatsiya va ish muhiti ham ta'sir ko‘rsatadi. Eng muhimi, inson o‘zining individual xususiyatlarini anglab, kuchli tomonlarini rivojlantirishi va qiyinchilik tug‘diradigan jihatlarini boshqarishni o‘rganishidir.

XULOSA

O‘rganilgan ilmiy manbalar asosida temperament insonning individual psixologik xususiyatlarini tushunishda muhim o‘rin tutishi aniqlandi. Uning klassik to‘rt turi — xolerik, sangvinik, melanxolik va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

flegmatik — insonlarning hissiy reaksiyalari, faolligi, qaror qabul qilishi hamda muloqot uslubidagi farqlarni tavsiflashga yordam beradi.

Gippokrat va Galen davridan boshlangan temperament haqidagi qarashlar keyinchalik Pavlovning fiziologik tadqiqotlari hamda Strelau va Rothbart kabi olimlarning zamonaviy nazariyalari orqali rivojlangan.

Tahlil natijasida har bir temperamentning o‘ziga xos kuchli va zaif jihatlari mavjudligi, ularning muayyan vaziyatlarda turlicha namoyon bo‘lishi aniqlandi. Shu bilan birga, insonni faqat bitta temperament turi bilan baholash to‘g‘ri emasligi ta'kidlandi.

Temperamentni o‘rganish insonlarga o‘zini yaxshiroq anglash, individual farqlarni hurmat qilish, hissiyotlarni boshqarish va samarali muloqot qilishda yordam berishi mumkin. Demak, temperament insonni qat’iy bir qolipga solish vositasi emas, balki uning psixologik xususiyatlarini tushunishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy tushunchadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Stelmack, R. M., & Stalikas, A. (1991). Galen and the humour theory of temperament. *Personality and Individual Differences*, 12(3), 255–263. https://doi.org/10.1016/0191-8869(91)90111-N
2. Howarth, E. (1988). Mood differences between the four Galen personality types: Choleric, sanguine, phlegmatic, melancholic. *Personality and Individual Differences*, 9(1), 173–175. https://doi.org/10.1016/0191-8869(88)90044-X
3. Rusalov, V. (2018). Functional systems theory and the activity-specific approach in psychological taxonomies. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 373(1744), 20170166. https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0166
4. Rothbart, M. K. (2007). Temperament, Development, and Personality. *Current Directions in Psychological Science*, 16(4), 207–212. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00505.x
5. Strelau, J. (1996). The regulative theory of temperament: Current status. *Personality and Individual Differences*, 20(2), 131–142. https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00159-X
6. Cyniak-Cieciura, M., Zawadzki, B., & Strelau, J. (2018). The development of the revised version of the Formal Characteristic of Behaviour – Temperament Inventory FCB-TI(R). *Personality and Individual Differences*, 127, 117–126. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.036
7. Hall, J. A., Horgan, T. G., & Murphy, N. A. (2019). Nonverbal communication. *Annual Review of Psychology*, 70, 271–294. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103145
8. Erikson, T. (2019). *Surrounded by Idiots: The Four Types of Human Behavior and How to Effectively Communicate with Each in Business (and in Life).* St. Martin's Essentials.
9. Luoma, K., & Hirvonen, I. (2026). Pseudoscience and the Claim of Practical Utility: The Case of Thomas Erikson's Surrounded by Idiots. *Theoria*, 92(2), e70076. https://doi.org/10.1111/theo.70076
10. Pletzer, J. L., & Abrahams, L. (2025). Personality and job performance: A review of trait models and recent trends. *Current Opinion in Psychology*, 65, 102054. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2025.102054
11. Zell, E., & Lesick, T. L. (2022). Big five personality traits and performance: A quantitative synthesis of 50+ meta-analyses. *Journal of Personality*, 90(4), 559–573. https://doi.org/10.1111/jopy.12683

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.